

II. BAUDŽIAMOJI TEISĖ

ORGANIZUOTAS NUSIKALSTAMUMAS IR JO TEISINIO APIBRĖŽIMO PROBLEMA

Doktorantas Aurelijus Gutauskas

Lietuvos teisės akademija, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 84
Elektroninis paštas btk@lta.lt

Spaudai pateikta 1999 m. rugsėjo 15 d.

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje norima atkreipti dėmesį į organizuoto nusikalstamumo apibrėžimo mokslinę bei praktinę reikšmę. Norint užkirsti kelią šiam reiškiniui, pirmiausia reikia apibrėžti jo esmę ir pateikti konkrečią sampratą, nes, tik remiantis įstatymu, galima vykdyti kriminalizacijos politiką visų organizuotų nusikalstamų struktūrų, ir ypač aukščiausių jų sluoksnių, atžvilgiu. Taip pat analizuojami šiuolaikinio organizuoto nusikalstamumo kriminologiniai požymiai, pateikiamos atskirų valstybių ir atskirų mokslininkų šio reiškinio formuluotės. Straipsnyje ieškoma būdų, kaip, remiantis šiais požymiais, organizuotą nusikalstamą veiklą apibrėžti baudžiamajame įstatyme. Taip pat bandoma pateikti teisinį organizuoto nusikalstamumo apibrėžimą. Siūloma organizuotą nusikalstamumą apibrėžti kaip vieną iš bendrininkavimo formų, nustatant tiek pagrindinius, tiek ir papildomus tokios veiklos požymius, suteikiant daugiau laisvės teismui spręsti, yra organizuota nusikalstama veikla ar ne, arba, remiantis grupės organizuotumo lygio kriterijumi, formuluoti kelių lygių organizuoto nusikalstamumo apibrėžimus.

1. Organizuotas nusikalstamumas kaip reiškinys

Organizuotas nusikalstamumas, arba, populiariai tariant, mafija, suprantamas kaip reiškinys, keliantis pavojų socialiniam stabilumui ir saugumui. Jis "smaugia" ekonomiką, stabdo gamybą, užgniaužia iniciatyvą. Organizuotas nusikalstamumas – tai įstatymų netobulumo, teisinio nihilizmo bei korupcijos padarinys. Nors šiuos terminus dažnai mini politikai, teisėsaugos institucijų darbuotojai, žurnalistai, tačiau visiškai neaišku, kas už šių terminų slypi. Viena vertus, galima sakyti, jog kalbėti apie mafiją nėra juridinio pagrindo, kad dar niekas neaptiko mafijozinių struktūrų, neįrodė, kad nusikalstamos organizacijos susijusios su politinėmis struktūromis ir jas panaudoja savo veikloje. Kita vertus, daugelio mokslininkų, teisėsaugos institucijų darbuotojų nuomone, be jokių abejonių galima teigti, jog organizuotas nusikalstamumas tikrai yra ir pasireiškia įvairiomis formomis, taip pat joms būdingas labai pavojingas kriminalinio profesionalumo požymis. Organizuotas nusikalstamumas atsirado Italijoje, vėliau JAV, o dabar jis išplitęs daugelyje pasaulio valstybių.

Šis reiškinys yra apėmęs ne tik klasikinį nusikaltėlių pasaulį, bet ir giliai įsigalėjęs biznio, teisėsaugos, politikos, ekonominėje ir net dvasinėje sferose. Organizuotas nusikalstamumas, atsižvelgdamas į pasaulinės rinkos pokyčius, sugeba modifikuoti savo struktūrą ir tikslus. Nusikaltėliai į savo būrį įtraukia profesionalus, turinčius specialių vienos ar kitos sri-

ties žinių, kad veiksmingiau galėtų prasiskverbti į naujas veiklos sferas ir gauti dar didesnę pelną. Juk nusikaltėliai vadovaujasi viena taisykle – kuo daugiau galimybių ir kuo mažiau rizikos.

Manychiau, jog organizuotas nusikalstamumas – tai tas pats kriminalinis pasaulis, tik įgavęs žymiai organizuotesnes formas. Organizuotas nusikalstamumas – tai įvairių lygių nusikalstamos grupuotės su jau parengtais kadrais, su patikrintais nelegalios apyvartos kanalais bei išstobulinta korupcijos sistema. Tai reiškinys, apimantis beveik visų rūšių nusikaltimus. Tačiau pavojingiausia yra tai, kad susipynusi teisėta ir neteisėta organizuoto nusikalstamumo veikla kelia didelį pavojų visai valstybei bei demokratijos raidai.

Organizuoto nusikalstamumo, kaip ir kiekvienos kitos žmonių veiklos, esmę sudaro specifinė gamybinių santykių sistema. Nusikaltėliai tos sistemos dažniausiai nesukuria, o tik perima iš atitinkamų valstybinių ar komercinių struktūrų, tiesiogiai ar netiesiogiai jas panaudodami. Juk negali būti daromi nusikaltimai be atitinkamos jų subjektų organizacijos, be jų ryšio, be jų susivienijimo pagal bendrą nusikalstamą programą. Organizuotų grupių nariai įdėmiai išstudijuoja esamą padėtį, įvairius jos pokyčius, įvertina savo veiklos efektyvumą ir prognozuoja nusikalstamos veiklos būdus bei metodus. Organizuoti nusikaltėliai ne tik pasinaudoja patogiomis nusikaltimams daryti sąlygomis, bet ir, įveikdami įvairias kliūtis savo nusikalstamiems tikslams pasiekti, tiesiog „prisijaukina“ socialinę aplinką. Iš to galima daryti išvadą, jog organizuotas nusikalstamumas – tai visuomenės produktas, pasižymintis specifinėmis charakteristikomis ir darantis didelį poveikį visuomenės gyvenimui. Tikriausiai negalima sutikti su nuomone, kad organizuotas nusikalstamumas yra istorinio atsitiktinumo produktas [1, p. 9]. Juk šis reiškinys plėtojosi ne kokiame nors vakuume, o pačios visuomenės gelmėse, arba, kitaip tariant, tai reiškinys, susiformavęs konkrečios valstybės visuomenėje.

Dar vienas šio reiškinio požymis, trukdantis jį nuodugniau suvokti ir užkirsti jam kelią, yra tas, kad tai patikimai užmaskuotas reiškinys. Organizuoto nusikalstamumo elitas yra apraizgytas daugybės sluoksnių, kuriuos labai sunku išardyti. Išardžius vieną sluoksnį, po juo yra kitas, ir kuo labiau artinamasi prie pagrindinio sluoksnio, tuo sunkiau ir pavojingiau juos ardyti [2, p. 16]. Manau, galima sutikti su šia nuomone, nes nusikaltėliai stengiasi gerai užmaskuoti savo nusikalstamą veiklą, taiko specialius bendravimo ir informacijos perdavimo metodus.

Taigi organizuotas nusikalstamumas – sudėtingas, užmaskuotas ir kartu visuotinis reiškinys, tai tarsi greta egzistuojanti organizacija, pakartojanti visuomenės sistemą, gyvuojanti šioje sistemoje bei prie jos prisitaikanti. Kita vertus, tai reiškinys, užpildantis tas spragas, kurių neužpildo valstybė ar jos priimti teisiniai sprendimai.

2. Organizuoto nusikalstamumo samprata ir požymiai

Organizuoto nusikalstamumo samprata pasaulyje yra diskusijų, prieštaravimų bei kolizijų šaltinis. Taip yra dėl to, kad į šią problemą žiūrima iš įvairių pozicijų, paliečiant atskirus šio neigiamo reiškinio aspektus. Be to, šį nusikalstamą fenomeną vertina žmonės iš skirtingų pasaulio valstybių, todėl pateikti bendrą organizuoto nusikalstamumo apibrėžimą labai keblu. Mano nuomone, terminai „organizuotas nusikalstamumas“ arba „mafija“ tam tikra prasme yra ideologiniai, kadangi jie dažniausiai ne tiek paaiškina šio reiškinio esmę, kiek ją slepia. Kita vertus, nesant tikslios organizuoto nusikalstamumo sampratos, problemiškas tampa šio reiškinio baudžiamasis teisinis vertinimas. Visų pirma neaišku, kuo organizuotas nusikalstamumas skiriasi nuo tradicinio bendrininkavimo ir kokio lygio bendrininkavimą rodo šis reiškinys. Antra – neaiškūs tikslūs kriminologiniai šio reiškinio požymiai, kuriais remiantis šią bendrininkavimo formą būtų įmanoma įrodyti teisme ir inkriminuoti konkrečioms nusikaltėliams. Trečia – nėra teisinio pagrindo kovojant su šiuo reiškiniumi. Kriminogeninei padėčiai keičiantis greičiau už įstatymus, galiojantys įstatymai jau nesugeba neutralizuoti organizuoto nusikalstamumo. Ketvirta – bendra organizuoto nusikalstamumo samprata, be abejo, padėtų įvairioms šalims bendradarbiauti stengiantis šiam reiškiniui užkirsti kelią.

Bandant suformuluoti organizuoto nusikalstamumo sampratą, manychiau, reikėtų pradėti nuo bendrųjų sąvokų „organizacija“, „organizuotumas“ analizės. Organizacija (prancūziškai *organisation*) reiškia struktūrą arba žmonių grupių, susivienijusių kokiam nors tikslui pasiekti

bei uždaviniams įgyvendinti, vadovaujantis darbo pasidalijimo bei hierarchijos principu, visuma [3, p. 72]. Organizavimas – tai kūrimas, steigimas, visuomenės pajėgų telkimas [4, p. 463]. Įsigilinus į šių sąvokų turinį, tikslinga būtų atskirti organizuotą nusikalstamumą nuo nusikalstamumo organizuotumo bei organizacinių nusikaltimų (*Organizational Crimes*). Nusikalstamumo organizavimas yra platesnė sąvoka už organizuotą nusikalstamumą. Ji apima nusikalstamų veikų, kuriose yra organizacinių elementų, visumą. Tuo tarpu organizuotas nusikalstamumas apibrėžia organizuotų nusikalstamų grupių ir jų nusikalstamų veikų visumą. Turbūt pagrindinis požymis, skiriantis organizuotą nusikalstamumą nuo organizacinių nusikaltimų, yra tai, kad organizaciniai nusikaltimai padaromi užsiimant teisėta legalia komercine ar valdymo veikla. Organizuoti nusikaltimai padaromi nuolatinių nusikalstamų susivienijimų, gyvuojančių iš nusikalstamu būdu gaunamo pelno [5, p. 7].

Yra ne tik organizuotas, bet ir profesionalus nusikalstamumas. Šios dvi sąvokos panašios, tačiau netapačios. Galima būtų sakyti, kad profesionalus nusikalstamumas – tai sava-rankiška nusikalstamumo rūšis, nors jam visada būdingi ir kai kurie organizuoto nusikalstamumo požymiai, pvz., uždavinių pasiskirstymas darant nusikaltimus. Skirtumas tarp šių sąvokų yra tas, kad organizuotas nusikalstamumas – tai veikiančios gausios nusikaltėlių grupuotės, o profesionalus nusikalstamumas – dažniausiai pavieniai nusikaltėliai profesionalai. Be to, organizuotų nusikaltėlių formuočių veiklos mastai gerokai didesni. Mano manymu, profesionalus nusikalstamumas – tai viena iš organizuoto nusikalstamumo posistemių. Būtent organizuotas nusikalstamumas aktyviai veikia nusikalstamus elementus, vienija bei kontroliuoja jų veiklą.

Jeigu šį reiškinį vertintume socialinių organizacijų aspektu, pamatytume, kad organizuotas nusikalstamumas yra socialinės organizacijos atmaina. Baudžiamoji teisė, kriminologija išskiria tokias teises kategorijas kaip bendrininkavimas, grupė, nusikalstama bendrija ir pan. Visos šios sąvokos yra juridinę reikšmę turinčios socialinių organizacijų atmainos. Pačios socialinės organizacijos gali būti įvairių tipų: šeima, darbo kolektyvas, visuomeninės organizacijos ir pan. Tad kyla klausimas, kokių tipų socialinėms organizacijoms galima priskirti nusikalstamas organizacijas? Vertinant iš ekonominių pozicijų, nusikalstama veikla yra tokia pati „profesija“ kaip ir bet kuri kita. Žmonės, nusprendę tapti nusikaltėliais, kaip ir kitų profesijų atstovai, nori ir laukia iš savo veiklos kuo didesnio pelno. Pamatę, jog užsiimti nusikalstama veikla tiek piniginės, tiek nepiniginės naudos atžvilgiu tikslingiau negu kita veikla, renkasi šią „profesiją“. Išvada, manyčiau, aiški – nusikalstama organizacija panašiausia į darbo kolektyvą.

Daugelis mokslininkų, nagrinėjančių organizuoto nusikalstamumo problemas, įžvelgia šio reiškinio verslo aspektą. Todėl dažnai galima aptikti tokius organizuoto nusikalstamumo apibūdinimus kaip: „nusikalstamas sindikatas“, „nusikalstama pramonė“ ir pan. Organizuotas nusikalstamumas – nuolat veikianti nusikalstama įmonė [6, p. 7]. Šitaip šį reiškinį dar 1931 m. apibūdino vienas pirmųjų organizuoto nusikalstamumo tyrinėtojų amerikietis V. Lipmanas. Harvardo universiteto profesorius, ekonomistas T. Šelingas mano, kad organizuotas nusikalstamumas – tai specifinė įmonė, kuri neteisėtus ekonominius mechanizmus naudoja tam, kad apvalytų rinką nuo konkurentų ir pirmiausia siekia ekonominių tikslų, o ne valdžios. Tik vėliau ta valdžia tampa savotišku būdu šiems tikslams pasiekti [2, p. 70-71]. Taigi pagrindinė organizuoto nusikalstamumo sritis yra ekonomika, nes organizuotų nusikaltėlių formuočių kūrimosi tikslas yra jų narių praturtėjimas. Organizuotas nusikalstamumas ekonominėje sistemoje lemia ne tik šešėlinės, bet ir visos ekonomikos būklę.

Norint suformuluoti organizuoto nusikalstamumo sampratą, būtina išskirti šio objektyvaus socialinio reiškinio požymius. Būtent tų požymių visuma ir leis apibūdinti šį reiškinį. Atskirų šalių mokslininkai organizuotą nusikalstamumą supranta savaip, tačiau vis dėlto išlieka ir panašių požymių. Išsamiau šio reiškinio sampratą bei požymius analizuoja profesorius V. Piesliakas. Jis išskiria tokius organizuoto nusikalstamumo požymius: 1. bendrininkavimas iš anksto susitarus; 2. tam tikro tipo nusikalstama veikla; 3. grupės narių skaičius (kiekybinis trijų dalyvių kriterijus); 4. pasiskirstymas funkcijomis tarp grupės narių; 5. grupės nusikalstamos veiklos tikslai (ekonominė nauda) [7, p. 36-41]. Tai konkretūs ir labai svarbūs pagrindiniai požymiai, apibūdinantys organizuotą nusikalstamumą. V. Piesliakas taip pat išskiria ir papildomus požymius, kuriais būtų galima remtis apibrėžiant organizuotą nusikalstamumą

(grupės ginkluotumas, hierarchinė struktūra, korupcija, šantažas ir kt.). Taigi, remiantis šiais požymiais, organizuotos grupės apibrėžimas galėtų būti toks: tai trijų ar daugiau asmenų susivienijimas, sukurtas užsiimti bendra nusikalstama veikla, susijusia su asmenų ar įmonių terorizavimu, turto prievartavimu, pareigūnų papirkinėjimu, kontrabanda, tvarkos verstitis ūkine, komercine ar finansine veikla pažeidimais ar kita nusikalstama veikla, siekiant neteisėtos turtinės naudos, ekonominio viešpatavimo ar daryti įtaką politiniams-teisiniams sprendimams, ir turintis vadovus, kurie organizuoja, koordinuoja grupės veiklą, taip pat įtakos asmenis, kurie remia, saugo, globoja ar kitokiais būdais turi įtakos grupės veiklai [7, p. 40-41]. Šis apibrėžimas gana sudėtingas ir apibūdina organizuotą nusikalstamumą plačiąja prasme. Vis dėlto, manyčiau, jog pagrindinių ir papildomų požymių išskyrimas turi ir teorinę, ir praktinę reikšmę. Vienus požymius įtraukiant, kitus atmetant, būtų galima formuluoti įvairių lygių grupių apibrėžimus (pvz., aukšto organizuotumo lygio, aukštesnio ir pan.).

Organizuotas nusikalstamumas – tai kokybiškai naujo lygio socialinis fenomenas, kurio pagrindinės ištakos – nelegali šešėlinė ekonominė veikla arba verslas, darantis didžiulę žalą valstybei ir visuomenei. Būtent su šia veikla (verslu) organizuotas nusikalstamumas ir yra susijęs priežastiniais, funkciniais, koreliaciniais bei kitokiais ryšiais [8, p. 61-62]. Remiantis apibrėžimu, nesunku išskirti ir šio reiškinio požymius: nuolatinė nusikalstama veikla, grėsmė visuomenės ekonominiam bei socialiniam saugumui, turtinės naudos siekimas ir korupcija.

Kai kurie autoriai mano, jog organizuotam nusikalstamumui būdingas organizuotumas, kai nusikaltėliai imasi bendrų veiksmų numatytiems tikslams pasiekti [9, p. 19]. Iš tikrųjų organizuotumas yra vienas iš svarbiausių šio reiškinio požymių, tačiau labai svarbu rasti tikslų jo nustatymo kriterijų, kuris leistų atskirti įvairaus organizuotumo lygio nusikalstamas gruputes. Kitu atveju išeitų, kad, jei darant bet kokį nusikaltimą yra organizuotumo požymis, jau galima teigti, jog susidūrėme su organizuotu nusikalstamumu.

Baltijos valstybėse organizuotas nusikalstamumas suprantamas dvejopai. Dažniausiai šis terminas suvokiamas kaip reiškinys – viso nusikalstamo pasaulio ir „juodosios“ rinkos egzistavimas. Kita, tikslesnė, organizuoto nusikalstamumo samprata – tai organizuotų nusikaltėlių, užsiimančių ilgalaike nusikalstama veikla bei protekcionizmo tinklo organizavimu, ratas [10, p. 345-346]. Manyčiau, kad galima drąsiai tvirtinti, jog tiek Lietuvoje, tiek gretimose valstybėse organizuotas nusikalstamumas suprantamas labiau kaip nusikalstamų veiksmų bei metodų visuma, o ne kaip konkreti nusikalstama organizacija.

Įdomi italų mokslininkų organizuoto nusikalstamumo samprata. Juk Italijoje šis reiškinys užima ypač svarbią vietą bendroje nusikalstamumo struktūroje, tai reiškinys, turintis gilią socialines, ekonomines, politines šaknis. Organizuotas nusikalstamumas – tai kriminalinis biznis, nes jis „judina“ milžiniškas pinigų sumas, kurios praturtina veikiančias grupes, pinigai plaunami ir perinvestuojami, ir tai teršia legalią šalies ekonomiką [11, p. 2]. Galima būtų išskirti tokius šio reiškinio požymius: hierarchinė struktūra, tarptautiniai ryšiai su kitais nusikaltėliais, jėgos, bauginimo, korupcijos naudojimas norint gauti pelno ar kontroliuoti tam tikras teritorijas bei kriminalinis veiklumas (neteisėtų pajamų plovimas). Kiti autoriai, be jau minėtų požymių, linkę išskirti papildomus požymius: nuolat planuojama veikla, slapta organizacija, nėra galimybės į ją prasiskverbti pašaliečiams, organizuotas nusikalstamumas neturi teritorinio apribojimo (pinigai investuojami ten, kur pelnas didžiausias ir kur mažesnė kontrolė bei ne tokie griežti įstatymai) [12, p. 1-2]. Italijos baudžiamajame kodekse yra du straipsniai – 416 ir 416¹, kuriuose apibrėžiamas dviejų lygių organizuotas nusikalstamumas: nusikalstamas susivienijimas (aukštesnio organizuotumo lygio) ir mafijozinio tipo nusikalstamas susivienijimas (aukšto organizuotumo lygio). Mafijozinio tipo nusikalstamam susivienijimui yra būdingas išskirtinis požymis – aktyvus valstybinių ir kitų socialinių-politinių struktūrų panaudojimas siekiant nusikalstamų interesų. Italijos mafija sugeba rasti naujų, tobulėsių ryšių su valstybės aparatu formų. Politinė sfera – labiausiai prieinama ir silpniausia vieta italų mafijos veiklai. Šioje šalyje organizuotas nusikalstamumas pasireiškia per daugybės organizuotų nusikalstamų grupuočių veiklą.

Amerikoje mafija savo šaknis įleido 1919 m., priėmus vadinamąjį „sausąjį įstatymą“. Šioje valstybėje organizuotas nusikalstamumas vienija kriminalines organizacijas ir susivienijimus, kitaip tariant, reketo organizacijas. Reketo organizacija – tai du ar daugiau asmenų, dalyvaujančių nuolat pasikartojančiuose veiksmuose, kurių tikslas – visiškai ar iš dalies per

šios organizacijos veiklą gauti piniginės ar komercinės naudos arba pelno [13, p. 35]. Organizuoto nusikalstamumo samprata buvo paminėta dar 1967 m. prezidento komisijos pranešime, kuriame buvo teigiama, jog šis reiškinys prilyginamas asociacijai (*society*), kuri siekia veikti nekontroliuojama nei Amerikos žmonių, nei jos valdžios. Ji vienija tūkstančius nusikaltėlių, veikiančių tokiose sudėtingose struktūrose, kaip stambios korporacijos ir besivaduojančių savais įstatymais, kurie vykdomi griežčiau ir šiurkščiau. Šios asociacijos veiksmai ne impulsiniai, tai – rezultatas sudėtingų susitarimų siekiant kontroliuoti įvairias veiklos sferas ir gauti didžiulį pelną [14, p. 68-69]. Reikėtų paminėti, jog ši asociacija siekia kontroliuoti tiek nusikalstamą, tiek ir nenusikalstamą veiklą. Pats Amerikos prezidentas R. Niksonas mafiją pavadino svetima organizacija, totalitarine ir uždara visuomene demokratinėje ir atviroje visuomenėje. Nusikalstamas sindikatas korumpuoja valstybės įstaigas ir ardo demokratijos procesą [15, p. 286]. Daugelis autorių (G. Lasovelis, Makena Dž., H. Abadinskis) tvirtina, jog organizuotas nusikalstamumas Amerikoje – tai ne tik nusikaltėlių susivienijimas, tai – savita, organinė, iki galo neištirta ir labai pavojinga visos visuomenės “liga” [15]. Tuo tarpu kiti autoriai organizuotu nusikalstamumu laiko ir gangsterių, ir “baltųjų apykaklių” nusikalstamumą, ir grupinį terorizmą, ir kiekvieną nusikaltimą, kuris padarytas pagal išankstinį planą ir iš anksto susitarus [16, p. 48]]. Vėliau, tiek 1970 m. priimtame RICO įstatyme (*Racketeer Influenced and Corrupt Organizations*), tiek JAV teisingumo ministerijos bei FTB ataskaitose, buvo pateikiamos įvairios organizuoto nusikalstamumo sampratos, tačiau visur išryškėja pagrindiniai šio reiškinio bruožai: nusikalstamas veiklos pobūdis, grupių veikla grindžiama drausme, tikslas – pažeidinėti įstatymus ir gauti nelegalaus pelno, diversifikacija (sugebėjimas keisti veiklos sferas) ir ryšiai su teisėsaugos pareigūnais.

Rusų mokslininkas V. I. Jaročkinas mano, kad organizuotas nusikalstamumas – tai socialinis-kriminalinis reiškinys, apimantis daugelį veikiančių nuolatinių bei valdomų junginių, užsiimančių nusikalstama veikla kaip pragyvenimo šaltiniu ir naudojančių korupciją apsaugos sistemai nuo socialinės kontrolės sudaryti [17, p. 8]. Jis išskiria, manyčiau, aukšto organizuotumo lygio nusikalstamos grupuotės požymius. Jie yra: vaidmenų pasiskirstymas, planuojama ilgalaikė nusikalstama veikla, didelis gaunamas pelnas, lanksti prisitaikymo prie kintančių sąlygų sistema, ryšių palaikymas su kitomis nusikalstamomis struktūromis, oficialių struktūrų korumpavimas, bendra pinigų kasa, planingas įvairių socialinės kontrolės formų slopinimas, aktyvus nusikalstamo pasaulio ideologijos bei moralės formavimas [17, p. 9-10]. Kiti mokslininkai (V. D. Pochomovas, A. N. Volobujevas, E. V. Galkinas, A. G. Pipija) pritaria, kad būtų išskirti tiek pagrindiniai, tiek ir papildomi požymiai [2]. Pagrindiniais požymiais jie laiko sistemingą nusikalstamą veiklą, apibrėžtą veiklos sferą arba veiklos teritoriją ir tikslą – gauti pelno. Prie papildomų požymių šie autoriai priskiria hierarchinę struktūrą, apsaugos sistemą ir korupciją [18]. Gana įdomi teisininko A. N. Volobujevo organizuoto nusikalstamumo samprata. Jis teigia, kad tai – neigiamas socialinis reiškinys – tam tikro regiono ar valstybės teritorijoje susitelkę nusikalstami elementai. Šioms organizacijoms būdinga hierarchinė struktūra, lyderiai, kurie organizuoja, valdo, ruošia grupių narius, korumpuoja, papirkinėja, įtraukia į nusikalstamą veiklą valstybinių bei teisėsaugos institucijų darbuotojus, norėdami užtikrinti apsaugą ir garantijas saviems nusikalstamų grupių nariams, monopolizuoja ir plečia neteisėtą veiklą, siekdami gauti kuo daugiau pelno ir tuo pat metu apsaugoti aukščiausiuosius valdančiuosius sluoksnius nuo baudžiamosios atsakomybės [2, p. 30-31]. Išanalizavus pateiktas šio reiškinio sampratas bei požymius, nesunku įžvelgti, jog visų rūšių organizuotas nusikalstamumas yra susijęs su politiniu arba finansiniu pasauliu. Organizuotas nusikalstamumas – tai teritorinė kontrolė, kuri užimtoje tam tikroje teritorijoje garantuojama ne vien tik jėga ir nebaudžiamumu, bet tai yra ir šio reiškinio propagandos būdas.

Vokietijoje organizuotas nusikalstamumas (*Organisierte Kriminalität*) suprantamas kaip daugiau nei dviejų dalyvių susivienijimas planingiems pavieniams ar tarpusavyje susijusiems nusikaltimams daryti ilgesnį ar neapibrėžtą laiką, pasidalijus darbu ir siekiant pelno arba valdžios [19, p. 6]. Vokietijos mokslininkai išskiria tik tris pagrindinius požymius, apibūdinančius šį reiškinį. Visų pirma organizuoti nusikaltėliai gali veikti tik kaip struktūra, panaši į verslo ar pramoninę struktūrą. Antrasis požymis – nusikaltėliai naudoja jėgą arba kitas įbaidinimo priemones. Trečiasis požymis – šiomis priemonėmis stengiasi daryti įtaką politikai, valstybiniam valdymui, teisingumui arba ekonomikai.

Olandai išskiria septynis požymius, apibūdinančius šį reiškinį: grupės lyderis vadovaujasi hierarchijos principu, ir grupė pavaldi jam; daugiau ar mažiau įtvirtintas pareigų pasidalijimas tarp grupės narių; grupė taiko vidinę sankcijų sistemą; ji sutelkta nuolatinei nusikalstamai veiklai; korupcija; plaunamas kriminalinis uždarbis; grupės narių branduolys veikia daugiau nei trejus metus; konkurentai, norint įbauginti, gąsdinami, prieš juos naudojamas smurtas arba jie pašalinami [20, p. 6]. Organizuotas nusikalstamumas – suplanuotas smurto aktas gauti pelno ar turėti galią, kai du ar daugiau asmenų susivienija daryti nusikaltimus, pasidalija tarpusavyje darbu neribotam laikui, naudodami komercines ar dalykinės struktūras, jėgą ar kitas gąsdinimo priemones, daro įtaką politikai, viešajai administracijai, teisėtvarkai ar ekonomikai. Tokią šio reiškinio sampratą pateikia Olandijos teisingumo ministras P. C. Van Duynas [21, p. 2-3]. Belgijos Gento universiteto profesorius B. De Ruyveris kaip vieninteliu organizuoto nusikalstamumo įrankius išskiria jėgą ir korupciją. Korupciją jis laiko svarbiausiu šio reiškinio elementu. Tik ypač atvirai rodydama savo pasiruošimą naudoti fizinį smurtą ir tik naudodamasi korupcija, organizuota grupė gerai “užkamšo” savo nusikalstamą veiklą [22, p. 3-4].

Įgyvendinant Neapolio politinę deklaraciją (*The Neaples Political Declaration*) ir Pasaulinio veiksmo planą (*Global Action Plan*), buvo išskirti šeši organizuoto nusikalstamumo požymiai:

1. grupinė organizacija, susitelkusi daryti nusikaltimus;
2. hierarchinė grupės struktūra;
3. smurto, jėgos ir korupcijos naudojimas norint gauti pajamų arba kontroliuoti atitinkamą teritoriją;
4. neteisėtų pajamų plovimas, kad paremtų kriminalinę veiklą ir įsiskverbtų į teisėtą ekonomiką;
5. galimybė plėsti bet kokią naują veiklą už šalies ribų;
6. bendradarbiavimas su kitomis nusikalstamomis struktūromis.

Taigi vėl organizuotas nusikalstamumas išryškėja kaip ekonominio bendradarbiavimo forma, kuri naudoja jėgą, smurtą, korupciją.

Europos Tarybos Komisijos ekspertų grupė, tirianti organizuoto nusikalstamumo problemas, išskiria pagrindinius (privalomus) ir fakultatyvinius (neprivalomus) šio reiškinio kriterijus. Prie pagrindinių priskiriami šie:

1. trijų ar daugiau žmonių bendradarbiavimas;
2. ilgas ar neapibrėžtas grupės veiklos laikas;
3. kriminalinių nusikaltimų darymas;
4. tikslas – siekti nusikalstamų pajamų naudojant jėgą arba be jos.

Prie fakultatyvinių kriterijų priskiriami:

1. kiekvienas grupės narys turi savo vaidmenį ar specialias užduotis;
2. taikomos įvairios drausmės ir grupės kontrolės formos;
3. gąsdinimui naudojama jėga ar kitos poveikio priemonės;
4. daroma įtaka politikai, teisingumui, ekonomikai ir pan. remiantis korupcija arba kitomis priemonėmis;
5. veikloje naudojamos komercinės ar dalykinės struktūros;
6. plaunami pinigai;
7. veikiama tarptautiniu lygiu [23, p. 6-7].

Iš išvardytų požymių matosi, jog organizuotos nusikalstamos grupuotės turi daugybę savo veiklos plėtojimo būdų. Tarpusavyje grupių nariai nerungtyniauja, bet, atvirkščiai, rodo savo pasiruošimą ir pajėgumą dirbti vieningai.

3. Organizuotas nusikalstamumas ir baudžiamasis įstatymas

Įvertinus šį reiškinį kriminologiniu požiūriu, reikėtų jį įvertinti ir iš baudžiamosios teisės pozicijų. Jau minėjau, kad organizuotas nusikalstamumas kaip socialinė patologija atsiranda dėl objektyvių priežasčių. Belieka, remiantis tomis objektyviomis priežastimis, suformuluoti tokią nusikaltimo sudėtį, kurioje organizuotas nusikalstamumas atsiskleistų kaip viena iš bendrininkavimo formų ir kad šią konkrečią sudėtį būtų galima įrodyti.

Be abejo, problemiška yra įtraukti organizuoto nusikalstamumo sampratą į baudžiamąjį įstatymą, t.y. nustatyti atsakomybę už dalyvavimą organizuotame nusikalstamume. Juk organizuotas nusikalstamumas, kaip sudėtingas socialinis reiškinys, negali būti konkretaus asmens veiklos charakteristika (t.y. pagrindas jo baudžiamajai atsakomybei). To negalima padaryti jau vien dėl to, jog kriminalizuoti socialinio reiškinio negalima. Kriminalizuoti galima tik konkrečią konkretaus asmens veiklą. Todėl būtina nustatyti tokias asmens veiklos specifines formas, kurios atitiktų organizuotą nusikalstamumą.

Manychiau, kad baudžiamojoje teisėje negalima supriešinti organizuoto nusikalstamumo ir organizuotos nusikalstamos veiklos sąvokų. Pastaroji sąvoka yra labiau apibendrinta ir tinka pačioms įvairiausioms nusikaltėlių grupuotėms, kurios skiriasi viena nuo kitos savo organizuotumo laipsniu. Kadangi organizuotas nusikalstamumas – tai įvairių lygių nusikalstamų grupuočių veikla, galbūt reikėtų suformuluoti kelių lygių nusikalstamų organizuotų grupių apibrėžimus pasirinkus jų organizuotumo lygio nustatymo kriterijų. Vadovaujantis šiuo kriterijumi būtų galima spręsti, kokia grupės struktūra, ryšiai tarp grupės narių, veiklos planai, hierarchinis lygis ir pan. Panašiai šią problemą bando spręsti ir NVS šalys, priėmusios atskirą Pavyzdinį kovos su organizuotu nusikalstamumu įstatymą. Šio įstatymo antrasis straipsnis numato dvi organizuoto nusikalstamumo rūšis:

1. Nusikalstama organizacija – tai atskirų asmenų, grupių ar gaujų susibūrimas bendrai nusikalstamai veiklai pasidalijant narių funkcijomis kuriant tokią organizaciją arba jai vadovaujant.
2. Nusikalstama bendrija – tai organizatorių, vadovų ar kitų nusikalstamos organizacijos narių susibūrimas (taip pat organizuotų grupių ar gaujų) užsiimti nusikalstama bendra veikla bei ją koordinuoti bei palaikyti, plėtoti arba daryti sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, sukurti palankias sąlygas nusikalstamai veiklai [24]. Italijos baudžiamajame kodekse taip pat numatyta, kad organizuotas nusikalstamumas – dviejų organizuotumo lygių (nusikalstamas susivienijimas ir mafijozinio tipo nusikalstamas susivienijimas) nusikalstamos organizacijos.

Kitas būdas bandyti apibendrinti organizuotą nusikalstamą veiklą baudžiamajame įstatyme – tai konkrečios nusikalstamos veiklos dalyvių funkcijų kriminalizavimas nustatant asmens dalyvavimo toje veikloje formą. Pavyzdžiui, Baudžiamojo kodekso bendrojoje dalyje nustatyti vieną organizuotos nusikalstamos grupuotės definiciją, atitinkančią organizuotą nusikalstamumą. Be abejo, šioje definicijoje nurodytus pagrindinius požymius reikėtų įrodinėti, tačiau kartu reikėtų pateikti ir pavyzdinį papildomų organizuoto nusikalstamumo požymių sąrašą. Taip būtų paliekama teisėjui didesnė laisvė, remiantis įstatymu ir vadovaujantis savo teisine sąmone, spręsti, yra organizuota nusikalstama veikla ar ne. Jau vien pačios organizuotos nusikalstamos grupės buvimas tampa priežastimi, dėl kurios gali atsirasti visuomenei pavojingi padariniai. Todėl asmenų vadovavimas grupei bei jos veiklai yra priežastiniu ryšiu susijęs su visais tos grupės veiklos rezultatais. Tai reiškia, kad visi grupės dalyviai turėtų atsakyti už visą grupės nusikalstamą veiklą, jeigu jie žinojo apie grupės tikslus. Toks asmuo turėtų atsakyti už visus grupės padarytus nusikaltimus, nors pats galėtų ir nežinoti nei nusikaltimo vietos, nei laiko, netgi kas konkrečiai padarė nusikaltimą. Aišku, skirdamas bausmę, teismas turėtų atsižvelgti į grupės organizuotumą, asmens vaidmenį grupėje, ar tas asmuo dalyvavo grupei darant nusikaltimus, nors tokia nuomonė yra susilaukusi kritikos [25].

Dar vienas būdas – tai numatyti kitas (papildomas) bendrininkavimo formas (jos išskirtų didesniu organizuotumo lygiu) bei suformuluoti kokius nors kitus organizuotų nusikalstamų susivienijimų atsakomybės principus. Bendrininkavimo, kaip reiškinio, sudėtingumą lemia tai, jog iki šiol baudžiamosios teisės teorijoje nėra vienos nuomonės dėl bendrininkavimo formų. Dar 1940 m. rusų mokslininkas A. T. Traininas išskyrė keturių lygių bendrininkavimo formas: paprastą, kvalifikuotą (kai susitariama iš anksto), ypatingą (nusikalstamas susivienijimas) ir organizuotą grupę [26, p. 79]. Pagrindiniu tokių formų išskyrimo kriterijumi jis laikė bendrininkų subjektyvaus ryšio būdą bei lygį, t.y. subjektyvų kriterijų. Kiti autoriai, išskirdami bendrininkavimo formas, vadovaujasi objektyviais kriterijais, t.y. remiasi tuo, kokio pobūdžio veiksmus atlieka kiekvienas bendrininkas. Vadovaujantis šiuo kriterijumi, išskiriamos tokios formos: paprastas (bendrai darant) ir sudėtinis (paskirstant užduotis) [27,

p. 200-220]. Daugelis kitų autorių, remdamiesi tiek objektyviais, tiek subjektyviais kriterijais, išskiria keturias bendrininkavimo formas: bendrininkavimą iš anksto susitarus, bendrininkavimą iš anksto nesutarus, organizuotą grupę ir nusikalstamą organizaciją [28]. Esant tokiai sąvokų įvairovei: organizuota grupė, nusikalstamas susivienijimas, nusikalstama organizacija, gauja, kyla klausimas – kuo jos viena nuo kitos skiriasi? Lietuvos baudžiamieji įstatymai nenumato organizuotos grupės sampratos, todėl sunku ją atriboti nuo kitų bendrininkavimo formų. Baudžiamojo kodekso bendrojoje dalyje nusikalstamas susivienijimas neišskirtas kaip bendrininkavimo forma. Ypatingojoje dalyje pateikto nusikalstamo susivienijimo apibrėžime nėra išsamaus šio reiškinio kriminologinių požymių sąrašo. Jei jis būtų, be abejo, sunkiau būtų taikyti šį straipsnį, tačiau, kita vertus, dispozicijoje išvardyti požymiai leidžia gana laisvai interpretuoti šį straipsnį. Organizuotą grupę ir nusikalstamą susivienijimą skiria tik formalūs kriterijai (jeigu juos iš viso galima būtų pavadinti atskyrimo kriterijais), t.y. narių skaičius ir tikslai. Labai originaliai bendrininkavimą skirsto F. G. Burčas. Jis išskiria sudėtinį bendrininkavimą, kuris yra kaip baudžiamosios teisės bendrosios dalies institutas, ir ypatingą bendrininkavimą, kai bendrininkų atsakomybė numatyta Baudžiamojo kodekso ypatingosios dalies straipsniuose [29, p. 124]. Tačiau, ir remiantis tokiu skirstymu, sunku nustatyti tikslų kriterijų, kuriuo vadovaujantis būtų galima atskirti įvairias bendrininkavimo atmainas.

Bendrininkavimo formos išskirtos ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte. Atskirame bendrosios dalies straipsnyje išskiriamos šios bendrininkavimo formos: bendrininkų grupė, grupė susitarusių asmenų ir nusikalstamas susivienijimas [30]. Į specialiąją dalį įtrauktas patobulintas, atsakomybę už nusikalstamo susivienijimo organizavimą numatantis straipsnis. Tai šiek tiek padėtų spręsti šią problemą, tačiau vis dėlto neaišku, kuo remiantis reikėtų atskirti bendrininkavimo formas. Manychiau, kad organizuotas nusikalstamumas turėtų prasidėti nuo nusikalstamo susivienijimo kaip bendrininkavimo formos. Tuo tarpu organizuotos grupės teisiniai požymiai turėtų būti kitokie negu organizuoto nusikalstamumo, t.y. šios organizuotos grupės savo veikla neturėtų siekti ekonominės naudos, pvz., organizuotų žudikų grupė, organizuotų prievartautojų grupė, t.y. jų veikloje neturi būti ekonominės naudos tikslo.

Išvados

1. Galima teigti, jog organizuotas nusikalstamumas – tai reiškinys, kuriam būdingi patys įvairiausi požymiai ir kuris gali pasireikšti pačiomis įvairiausiomis formomis. Visame pasaulyje veikia atskiros nusikalstamos grupuotės, besiskiriančios dydžiu, geografine padėtimi, giminystės ryšiais, veiklos sferomis tiek savo šalies viduje, tiek ir už jos ribų, vidaus struktūra, veiksmų kombinacijomis ir pan.

2. Atskiros šalies organizuotas nusikalstamumas išsiplėtoja tam tikromis tos šalies istorinėmis sąlygomis, todėl negali būti vienodas. Visi be išimties mokslininkai pripažįsta, kad šiandieninis organizuotas nusikalstamumas yra tarptautinio pobūdžio, tačiau, formuojantis jo struktūriniam modeliui, ypač didelę reikšmę turi šalies socialinės ir ekonominės sąlygos. Konkrečios organizuoto nusikalstamumo formos, pasireiškiančios atskiroje valstybėje, yra nulemtos specifinių veiksmų, kuriems įtakos turi socialinės ir ekonominės sąlygos ir toje visuomenėje nusistovėję nuosavybės santykiai. Organizuoto nusikalstamumo samprata turi būti pagrįsta nusikalstamumo toje valstybėje realijomis.

3. Bandant apibrėžti organizuoto nusikalstamumo sampratą, galbūt reikėtų atsisakyti griežtos ir dogmatiškos definicijos. Siūlyčiau tokią šio reiškinio sampratą: tai – specifinis reiškinys (struktūrizuotas junginys, užsiimantis kriminaline veikla), glaudžiai susijęs su ekonomika bei su profesionaliu nusikalstamumu, taikantis įvairias prievartos formas ir negalintis gyvuoti be korupcijos ir protekcionizmo. Pagrindiniai organizuoto nusikalstamumo požymiai, manau, yra:

1. nuolatinis žmonių susibūrimas ilgalaikiai veiklai;
2. nusikalstamas šios veiklos pobūdis;
3. kuo didesnio pelno siekimas;
4. hierarchinė struktūra;

5. korupcijos, protekcionizmo naudojimas savo veikloje;
6. siekimas monopolijos.

4. Labai sunku sukurti nusikalstimo sudėtį, apimančią visas organizuotos nusikalstamos veiklos rūšis. Galima baudžiamajame įstatyme palikti tik vieną bendrininkavimo formą, kuri atitiktų organizuoto nusikalstamumo sampratą, arba suformuluoti kelių lygių organizuotų grupių apibrėžimus pasirenkant grupės organizuotumo lygio nustatymo kriterijų.

5. Organizuoto nusikalstamumo apibrėžimas turi didelę mokslinę bei praktinę reikšmę. Norint užkirsti kelią šiam reiškiniui, pirmiausia reikia apibrėžti jo sampratą. Tik remiantis įstatymu, galima vykdyti kriminalizacijos politiką visų organizuotų nusikalstamų struktūrų, ypač aukščiausiųjų jų sluoksnių, atžvilgiu. Pvz., sunkių ir labai sunkių nusikaltimų organizatoriams nustatyti didesnę atsakomybę nei vykdytojams, numatyti griežtą pareigūnų, sava-naudiškais tikslais palaikančių ryšius su tokiomis struktūromis, atsakomybę ir pan.

LITERATŪRA

1. **Messick H. and Coldblatt B.** The mobs and the mafia. – N.Y., 1972.
2. **Организованная** преступность. Проблемы, дискуссии, предложения. – М., 1989.
3. **Словарь** иностранных слов. – М., 1987.
4. **Dabartinės** lietuvių kalbos žodynas. – V., 1993.
5. **Albanese J.** Organized crime in America. – Cincinnati, 1985.
6. **Проблемы** преступности за рубежом. Организованная преступность // Сборник публикаций. – М., 1988, 1989.
7. **Piesliakas V.** Organizuotas nusikalstamumas: samprata ir definicija // Teisės problemos. – V., 1993. Nr. 1.
8. **Dapšys A.** Organizuotas nusikalstamumas ir korupcija: prevencijos ir kontrolės sistemos kūrimo Lietuvoje prielaidos ir perspektyvos // Teisės problemos. – V., 1997. Nr. 4.
9. **Kuklianskis S.** Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija. – V., 1995.
10. **Lieven A.** The Baltic revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence. – Yale University Press, 1994.
11. **Turone G.** Mafia – type criminality: the special features of Italian criminal law and procedure to combat it. Council of Europe. – Strasbourg, 1996.
12. **Selevaggi E.** Borderless crimes and criminal organizations. Guidelines for an intervention. Council of Europe. – Strasbourg, 1997.
13. **Civiletti B. R.** FBI: organized crime presentation. General review of implementation of FBI ORGANIZED CRIME NATIONAL STRATEGY and terms and definitions related to FBI organized crime investigations. 1980.
14. **США:** преступность и политика. – М., 1986.
15. **Геворгян В. М., Никифоров Б. С.** Организованная преступность в США. – М., 1980.
16. **Никифоров А. С.** Об организованной преступности на Западе и в СССР // Советское государство и право. – М., 1991. Nr. 4.
17. **Ярочкин В. И.** Организованная преступность. Откуда исходит угроза. – М., 1995.
18. **Žymus** organizuoto nusikalstamumo tyrinėtojas A. I. Gurovas korupciją laiko vienu iš pagrindinių šio reiškinio požymių. **Гуров А. И.** Организованная преступность – не миф, а реальность. – М., 1992.
19. **Rebscher E., Vahlenkamp W.** Organisierte Kriminalität in der Bundesrepublik Deutschland. – Wiesbaden, BKA – Forschungsreihe, 1998.
20. **Van der Heijden T.** Defining organised crime. Council of Europe. – Strasbourg, 1997.
21. **Van Duynes P. C.** Organised crime, corruption and power. Council of Europe. – Strasbourg, 1997.
22. **De Ruyver B.** Corruption and organised crime. Council of Europe. – Strasbourg, 1997.
23. **Adamoli S., Di Nicola A., Savona E. U., Zoffi P.** Organised crime around the world. – Helsinki, 1998.

24. **Модельный** закон СНГ “О борьбе с организованной преступностью”// Государство и право. № 1. – М., 1996.
25. **Pagal baudžiamuosius** įstatymus asmuo atsako tik tada, kai jo veikoje yra nusikaltimo požymiai. Tad eilinis nusikalstamos organizacijos narys atsakys tik už tuos organizacijos padarytus nusikaltimus, kuriuose jis dalyvavo, o asmuo, suorganizavęs ir vadovavęs nusikalstamai organizacijai, atsakys už tuos organizacijos padarytus nusikaltimus, kuriuos apėmė jo tyčia. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų senato 1997 m. sausio 1 d. nutarimas Nr. 1. “Dėl teismų praktikos kontrabandos bylose” // Teismų praktika. Nr. 5, 6. – V., 1996.
26. **Трайнин А. Н.** Учение о соучастии. – М., 1941.
27. **Ковалев М. И.** Соучастие в преступлении. – Свердловск, 1960.
28. **Гришаев П. И.** Соучастие по уголовному праву. – М., 1959. **Пионтковский А. А.** Учение о преступлении. – М., 1961. **Тельнов П. Ф.** Ответственность за соучастие в преступлении. – М., 1974.
29. **Бурчак Ф. Г.** Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы. – Киев, 1986.
30. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas (projektas) // Teisės problemos. Nr. 4. – V., 1996.

Organised crime and the problem of its legal definition

Doctoral Candidate A. Gutauskas

Law Academy of Lithuania

SUMMARY

The purpose of this article is to analyse the criminological symptoms and conception of contemporary organised crime. The different minds of scientists and the practise from different countries about the formula and symptoms of this phenomenon are presented as well. It is an attempt to present the legal definition of organised crime which could be included into Penal Code of Lithuania. Although the purpose of this article is to show scientific and practical meaning of the definition of the organised crime. It is necessary to fight with this phenomenon and at first we must set the essence of this phenomenon and review it in concrete conception because only according to the law it is possible to fulfil the criminalization policy of all structures of organised crime and especially the highest level of it. It is proposed to define the organised crime as one of the complicity forms as to show not only the main but also the additional symptoms of such an activity, to give more freedom to lawyers to estimate if it is an organised crime or not, to formulate the definitions of organised crime in several levels or to choose the criterion of the level of the group of organised crime.

